

חינוך לקיימות ותפקידה של פדגוגיה ממוקדת עתיד

כיום, הציבור הרחב מודע לכך כי אתגר הקיימות הוא אחד האתגרים המרכזיים העומדים בפני החברה האנושית במאה ה-21. החברה המערבית הפוסט-מודרנית מבוססת על אידיאל הצרכנות, כאשר צרכנות הפכה להיות לעמוד התווך של החברה, המבטאת הצלחה ומעמד חברתי, וזאת למרות הנוק העמוק שהיא מביאה למערכות אקולוגיות רבות. לאור המצב הנוכחי ברור, כי קיימות הפכה לאחד הנושאים העיקריים בחינוך להתמודדות עם האתגרים של המאה ה-21. על החינוך לקיימות והחינוך לפיתוח בר-קיימא להרחיב את התפיסה הישנה של חינוך סביבתי. לאחרונה נעשים מאמצים לקדם את החינוך לקיימות גם בזירה הבינלאומית. האו"ם הכריז על העשור 2005-2014 כעשור של חינוך לפיתוח בר-קיימא וקרא למערכת החינוך להביא לידי ביטוי בפרקטיקה החינוכית היום-יומית את הערכים, העקרונות והגישות של פיתוח בר-קיימא לשם יצירת שינוי בהתנהגות התלמידים, שיביאו בסופו של דבר לקידום הקיימות הסביבתית והכלכלית עבור הדורות הבאים.

יש לראות את המאמצים לפתח חינוך לקיימות גם בהקשר של השיח המתפתח לגבי פדגוגיות מוטות עתיד. מעצבי מדיניות החינוך מציינים, כי על בתי הספר להכין את תלמידיהם לעתיד, אולם המאפיינים של העתיד בדרך כלל נשארים מעורפלים ולא ברורים, מה שמקשה את היישום בפועל של החינוך לקראת העתיד. מערכת החינוך בכללותה ממשיכה לשעתק את הערכים והמיתוסים החברתיים הנמצאים בבסיס התרבות המערבית ואלה מועברים לתלמידים כמשהו מובן מאליו, ללא ניסיון לפתח זווית ראייה ביקורתית. הדבר נכון גם לגבי התפיסה המאפיינת את החברה המערבית מאז המהפכה התעשייתית, הרואה את האדם ככובש טבע כדי לספק את תשוקותיו לעושר ולהצלחה. מערכת החינוך התחרותית מחדירה לתלמידים את הערכים של אינדיווידואליזם וצרכנות ומכינה אותם בעיקר לחיים האורבניים בחברה הקפיטליסטית. תרבות הצרכנות חודרת לבתי הספר ומשועתקת על ידם. הכנת התלמידים לדרישות של שוק התעסוקה בהווה מתרחשת על חשבון ההתעלמות מן הצורך לחולל שינוי חברתי למען הקיימות לטווח הארוך. הדגש על למידת מדעים מדויקים ומתמטיקה מסייע לתלמידים להסתגל לדרישות החברה הטכנולוגית, אך אינו מקדם מספיק את פתרון בעיות העתיד כמו בעיית הקיימות. במסגרת החינוך לקיימות על המחנכים לקרוא תיגר על המוסכמות של החברה המודרנית ולהציב באופן ברור את הבחירה בין העולם התחרותי של הצרכנות לעולם המבוסס על עקרונות של קיימות וצדק חברתי.

ניתן להצביע על המאפיינים העיקריים של חינוך יעיל לקיימות:

- א. החינוך לקיימות צריך להתמקד באינטראקציה בין אנשים לסביבתם העולמית ולכלול את נושאי הקיימות בלימודי מקצועות אחרים בתכניות הלימודים.
- ב. החינוך לקיימות צריך לקדם את האסטרטגיות הפדגוגיות המתמקדות בקיימות, כמו הגישה האינטר-דיסציפלינרית, תפיסה כוללת של קיימות וסביבה, למידה שיתופית, תהליכים רפלקטיביים ותהליכי חשיבה ביקורתית, פדגוגיות טרנספורמטיביות.
- ג. החינוך לקיימות צריך להשתמש בסינתזה בתור גישה מתודולוגית ולפתח חינוך למורכבות ויכולת להבין את פעילותן של מערכות מורכבות.

התקציר מבוסס על המאמר:

Smith, C. (2010). Education for sustainability and the role of future-focus pedagogy. In Zajda, J. (Ed.). Global pedagogies: Schooling for the future. Dordrecht: Springer, 45-156.

ד. החינוך לקיימות צריך לחקור את הסביבה בהקשרים שונים – בהקשר המקומי, האזורי, הלאומי והעולמי.

ה. יש להכיר בכך, כי מעורבות בשיפור הסביבה היא האחריות המוטלת עלינו על פי מוסר סביבתי אישי.
ו. יש לשים דגש על ממד העתיד ועל ההשלכות של המגמות החברתיות הנוכחיות על עתיד הסביבה והחברה. הכללה של מבט אל העתיד עשויה לקדם יצירת דימוי לעתיד בר-קיימא בעיני צעירים.

מחקרים מבחינים בין צורות שונות של חשיבה על העתיד. נמצא כי אנשים רבים נוטים לראות את עתידם האפשרי האישי באור חיובי, אך לתפוס את העתיד העולמי כשלילי. התפיסות השליליות של העתיד נלקחות לא פעם מדימויים דיסטופיים הקיימים בתרבות ההמונית ובתקשורת; ניתן להשתמש בהם לחינוך לקיימות אם הם זוכים לאישור מדעי. עם זאת, יש לזכור, כי דימויים דיסטופיים של העתיד מעבירים מסר חינוכי בעייתי בכך שהם מציבים את הצופה או את הקורא במעמד של משקיף פסיבי מול הכוחות החיצוניים הקובעים את גורל העולם ואין בכוחותיו לשנות מאומה. אכן, מחקרים מראים, כי צעירים רבים מפחדים מעולם העתיד ומתארים אותו כאכזרי, מנוכר, מושחת, טכנולוגי ולא בר-קיימא. נמצא גם כי רמת הפסימיות ביחס לעתיד עולה עם הגיל: בני הנוער בגיל 15 אופטימיים יחסית, לעומת הבוגרים הצעירים, שמאבדים את האשליות ולעיתים קרובות מפתחים פסימיות עמוקה באשר לעתיד העולם. יש לציין, כי אחדים מהחוקרים סבורים, כי פסימיות כללית ואי-יכולת לדמיין עתיד חיובי ובר-קיימא עלולות להיות אחד הגורמים המביאים לאובדנות בקרב הצעירים. חינוך לעתיד בר-קיימא יסייע לצעירים לפתח דימויים אלטרנטיביים לדיסטופיות הנפוצות בתרבות ההמונים ולגרום להעצמתם. נמצא כי פיתוח דימויים אלטרנטיביים של העתיד מביא להעצמה, כאשר צעירים משתכנעים כי ביכולתם להשפיע ולהביא לשינוי המיוחל.

החינוך לקיימות אמור לפתח את האוריינות האקולוגית של התלמידים ולגרום להם להבין את דרכי הפעולה של מערכות סביבתיות מורכבות. החינוך לקיימות קשור באופן הדוק לחינוך לעתיד. לימודי העתיד הם תחום מחקרי חדש יחסית. הוא התפתח לאחר מלחמת העולם השנייה על בסיס תכנון אסטרטגי, חיזויים פוליטיים וכלכליים וניתוחי המגמות החברתיות. כעת, תחום רחב ומורכב של לימודי העתיד הופך למטה-דיסציפלינה חדשה, הכוללת מגוון רחב של כלים, מתודות ומונחים. על לימודי העתיד להתמקד בתפקידה המכריע של החברה ובקשר שבין עתיד להווה. מטרתו העיקרית של החינוך לעתיד הוא לסייע לתלמידים לעבור מהקבלה הפסיבית והמנוכרת של העתיד כבלתי נמנע, כתלוי בכוחות החיצוניים, מעבר לשליטתם, אל התפיסה של עתיד הכרוך בהתנהגותנו בהווה ונקבע על ידי מקבלי ההחלטות ואזרחים מן השורה הפועלים במשותף. יש להדגיש, כי למרות שלא ניתן לחזות את העתיד בוודאות מוחלטת, אפשר לפתח את התסריטים המבחינים בין העתיד האפשרי לעתיד הסביר, על סמך המגמות והפעילות האנושית בהווה. החינוך לעתיד נשען על טיפוח יצירתיות ופיתוח מיומנויות של חשיבה ביקורתית והטלת ספק במוסכמות המוטמעות במפעל התרבותי של החברה המערבית. חינוך לעתיד מקדם את השיח המאפשר להתייחס בצורה יצירתית, מושכלת וביקורתית לדימויי העתיד המגוונים.

ניתן להצביע על מספר כלים העשויים לסייע בחינוך לעתיד ובחינוך לקיימות:

א. בניית ציר הזמן ו"דיאגרמות Y", המראות באופן ברור את האלטרנטיבות הקיימות (מתאים גם לגילאים צעירים).

- ב. מפות חשיבה הבוחנות את הקשרים הסיבתיים – כיצד התופעות בהווה מביאות לתוצאות מסוימות בעתיד.
- ג. הבחנה בין שלושה סוגי עתיד: העתיד המועדף, העתיד האפשרי והעתיד הסביר (אחד הכלים המרכזיים בלימודי עתיד בקרב ילדים ובני נוער).
- ד. תפיסת העבר, ההווה והעתיד כרצף אחד, מה שמסייע להבין את מורכבות הקשרים המקשרים בין העתיד למצב הנוכחי.
- ה. בניית תסריטים אלטרנטיביים באמצעות טקסטים, תמונות ומולטימדיה.
- ו. הדמיה של חיים בעתיד על פי תסריט מסוים.
- ז. כתיבת ההיסטוריה של הווה מנקודת המבט של העתיד.
- ח. למידה יצירתית המקדמת את היכולת לפתח דימוי עתיד, כמו משחק תפקידים, סיעור מוחות, כתיבה יצירתית וכדומה.

לסיכום, ניתן לומר, כי היעד המרכזי של חינוך לעתיד ובעיקר של חינוך לעתיד בר-קיימא הוא לאפשר לכל התלמידים להפוך לשותפים פעילים, ביקורתיים ויצירתיים בלמידה ובבניית העתיד, לקדם את התפיסות של מציאות בר-קיימא כעתיד אפשרי, שסבירותו תלויה בפעילות אחראית בהווה.